

Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām

Izpl.: Vispārīgi noteikumi
2016. gada 25. novembris

Oriģināls: angļu valodā

Personu ar invaliditāti tiesību komitejas

Vispārējais komentārs Nr. 4 (2016) par tiesībām uz iekļaujošu izglītību

I. Ievads

1. Personas ar invaliditāti, kas vēsturiski tika uzskatītas par sociālo pabalstu saņēmējiem, tagad saskaņā ar starptautiskajām tiesībām tiek uzskatītas par tiesību subjektiem, kuriem ir tiesības saņemt izglītību bez diskriminācijas un pamatojoties uz vienlīdzīgām iespējām visiem. Konvencijā par bērna tiesībām (1989), Pasaules deklarācijā par izglītību visiem (1990), ANO Standarta noteikumos par iespēju vienādošanu personām ar invaliditāti (1993) un Salamankas deklarācijā un rīcības pamatprincipos (1994) ir iekļauti pasākumi, kas liecina par to, ka aizvien vairāk pieaug informētība un izpratne par personu ar invaliditāti tiesībām uz izglītību.

2. Pēdējos 30 gados ir pastiprinājusies atziņa, ka iekļaušana ir galvenais faktors, kas jāņem vērā, īstenojot tiesības uz izglītību, un tā ir ietverta Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām, kas ir pirmais juridiski saistošais tiesību akts, kurā iekļauta atsauce uz kvalitatīvas iekļaujošās izglītības koncepciju. Ilgtspējīgas attīstības 4. mērķis arī apstiprina iekļaujošas, kvalitatīvas un vienlīdzīgas izglītības vērtību. Iekļaujoša izglītība ir pamats tam, lai sasniegtu augstas kvalitātes izglītību visiem, kas mācās, tostarp personām ar invaliditāti, un lai pilnveidotu iekļaujošu, miermīlīgu un taisnīgu sabiedrību. Turklāt ir jāveido spēcīga izglītojoša, sociāla un ekonomiska vide. Kā norādīts Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā cilvēktiesību komisāra biroja ziņojumā par tematisko pētījumu par personu ar invaliditāti tiesībām uz izglītību, tikai iekļaujoša izglītība var nodrošināt personām ar invaliditāti gan pilnvērtīgu izglītību, gan sociālo attīstību un garantēt, ka tiesības uz izglītību ir vispārējas un bez diskriminācijas.¹

3. Lai arī ir panākts progress, Komiteja tomēr ir satraukta par to, ka pastāv pamatīgi izaicinājumi. Daudziem miljoniem personu ar invaliditāti joprojām ir liegtas tiesības uz izglītību, un vēl jo lielākam skaitam izglītība ir pieejama tikai tādā vidē, kur personas ar invaliditāti ir izolētas no saviem vienaudžiem un saņemtā izglītība ir vidējas kvalitātes.

4. Šķēršļus, kas personām ar invaliditāti kavē iekļaujošas izglītības pieejamību, var attiecināt uz vairākiem faktoriem, tostarp:

a) nav izpratnes par cilvēktiesību modeli attiecībā uz invaliditāti vai tas netiek īstenots, tāpēc personas ar invaliditāti netiek iekļautas drīzāk kopienā vai sabiedrībā valdošo šķēršļu dēļ, nevis personas traucējumu dēļ;

b) pastāvīga personu ar invaliditāti diskriminācija, ko papildina joprojām ilgstošas aprūpes institūcijās dzīvojošo personu izolācija un tas, ka no tām personām, kas atrodas vispārējas plūsmas iestādēs, neko daudz negaida, tādējādi netiek risināti un vēl vairāk eskalējas aizspriedumi un bailes;

¹ Sk. A/HRC/25/29 un Corr.1, 3. un 68. punktu.

c) trūkst zināšanu par iekļaujošas, pilnvērtīgas un daudzveidīgas izglītības būtību un priekšrocībām, tostarp saistībā ar tās konkurētspēju, sniedzot mācības visiem; netiek sasniegti visi vecāki; netiek pienācīgi reaģēts uz lūgumiem sniegt atbalstu, tādēļ rodas nepamatotas bailes un stereotipi, ka iekļaušana pasliktinās izglītības kvalitāti vai kā citādi ietekmēs pārējos;

d) trūkst apkopotu datu un pētījumu (tie abi ir nepieciešami pārskatbildībai un programmas pilnveidošanai), kas kavē izstrādāt efektīvu politiku un intervences pasākumus, kas nepieciešami, lai veicinātu iekļaujošu un kvalitatīvu izglītību;

e) trūkst politiskās gribas, tehnisko zināšanu un spējas īstenot tiesības uz iekļaujošu izglītību, tostarp visa pedagoģiskā personāla izglītība ir nepietiekama;

f) neatbilstīgs un nepietiekams stimulu un saprātīgu pielāgojumu finansēšanas mehānisms izglītojamo ar invaliditāti iekļaušanai, starpministriju koordinācija, atbalsts un ilgtspējība;

g) trūkst tiesiskās aizsardzības līdzekļu un mehānismu, lai varētu pieprasīt kaitējuma atlīdzināšanu par pārkāpumiem.

5. Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām dalībvalstīm ir jāņem vērā Konvencijas vispārīgie principi, veicot visus iekļaujošas izglītības īstenošanas pasākumus, un jānodrošina, ka gan iekļaujošas izglītības sistēmas izstrādes process, gan tās rezultāti atbilst 3. pantam.

6. Šis vispārējais komentārs ir piemērojams visām personām, kam ir faktiskā vai kuras tiek uztvertas kā personas ar invaliditāti.² Komiteja atzīst, ka ir grupas, kas vairāk pakļautas riskam, ka netiks iekļautas izglītības sistēmā, nekā citas, piemēram, personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem vai vairākām invaliditātes formām, nedzirdīgas–neredzīgas personas, ar autismu sirgstošas personas vai personas ar invaliditāti ārkārtas humānās situācijās.

7. Saskaņā ar 4. panta 3. punktu dalībvalstīm, plānojot, īstenojot, uzraugot un novērtējot visus iekļaujošas izglītības politikas aspektus, ir jākonsultējas ar personām ar invaliditāti, tostarp bērniem ar invaliditāti, ar šīs personas pārstāvošo organizāciju starpniecību un tās aktīvi jāiesaista. Personas ar invaliditāti un attiecīgā gadījumā viņu ģimenes ir jāuzskata par partneriem, nevis tikai par izglītības saņēmējiem.

II. Konvencijas 24. panta normatīvais saturs

8. Saskaņā ar 24. panta 1. punktu dalībvalstīm ir jānodrošina visiem izglītojamajiem, tostarp personām ar invaliditāti, iespēja bez diskriminācijas un vienlīdzīgi ar citiem īstenot tiesības uz izglītību visos līmeņos ar iekļaujošas izglītības sistēmas starpniecību, tostarp tiesības uz pirmsskolas, pamatskolas, vidusskolas, augstāko izglītību, profesionālo izglītību un mūžizglītību, fakultatīvām nodarbībām un sociālajām darbībām.

9. Tiesību uz iekļaujošu izglītību nodrošināšana nozīmē, ka tiek pārveidota kultūra, politika un prakse visās formālās un neformālās izglītības vidēs, lai pielāgotu atsevišķu izglītojamo atšķirīgās prasības un identitātes, kā arī apņemšanos novērst šķēršļus, kas kavē šo iespēju. Tiek stiprināta izglītības sistēmas spēja sasniegt visus izglītojamos. Uzmanības centrā ir visu izglītojamo, jo īpaši to, kas dažādu iemeslu dēļ nav iekļauti vai ir atstumto personu riska grupā, pilnīga un efektīva līdzdalība, izglītības pieejamība, apmeklētība un izglītojamo sekmes. Iekļaušana ir piekļuve kvalitatīvai formālai un neformālai izglītībai un virzība tajā bez diskriminācijas. Ar iekļaušanu cenšas panākt to, ka kopienas, sistēmas un struktūras apkarot diskrimināciju, tostarp kaitīgus stereotipus, atzīst daudzveidību, veicina līdzdalību un pārvar šķēršļus, lai ikviens varētu mācīties un līdzdarboties, pievēršot uzmanību tam, lai studenti ar invaliditāti labi justos un gūtu sekmes. Lai to īstenotu, ir būtiski jāpārveido tiesību akti, politika un mehānismi, kas reglamentē izglītības sistēmas finansēšanas, administrēšanas, plānošanas, sniegšanas un uzraudzības kārtību.

10. Iekļaujoša izglītība ir:

² Sk. Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 1. panta 2. punktu.

a) cilvēku pamattiesības visiem izglītojamajiem. Jo īpaši izglītība ir katra konkrētā izglītojamā tiesības, nevis vecāku vai aprūpētāju tiesības, ja runa ir par bērniem. Vecāku atbildība šajā saistībā ir pakārtota bērna tiesībām;

b) princips, ka ikviena izglītojamā labsajūtai ir vērtība, ka tiek ievērota katram piemītošā cieņa un autonomija un ka tiek atzītas individuālās prasības un spēja efektīvi iekļauties sabiedrībā un sniegt ieguldījumu tajā;

c) citu cilvēktiesību īstenošanas līdzeklis. Primāri tas ir līdzeklis, ar kuru personas ar invaliditāti var izrauties no nabadzības, iegūt līdzekļus, lai pilnībā piedalītos savā kopienā un būtu pasargātas no ekspluatācijas.³ Iekļaujoša izglītība ir arī primārais iekļaujošas sabiedrības sasniegšanas līdzeklis;

d) tāda procesa rezultāts, kurā nepārtraukti un proaktīvi tiek novērsti šķēršļi, kas kavē īstenot tiesības uz izglītību, kā arī parasto skolu kultūras, politikas un prakses maiņa ar mērķi pielāgot un efektīvi iekļaut visus izglītojamos.

11. Komiteja uzsver, ka ir svarīgi saprast, ar ko atšķiras neiekļaušana, nošķiršana, integrācija un iekļaušana. Neiekļaušana ir tad, ja izglītojamajam tieši vai netieši tiek liegta jebkāda veida izglītības pieejamība. Nošķiršanas gadījumā personu ar invaliditāti izglītošana notiek atsevišķā vidē, kas paredzēta vai tiek izmantota, reaģējot uz konkrēto traucējumu vai vairākiem traucējumiem, izolējot izglītojamos no citiem izglītojamajiem, kuriem nav invaliditātes. Integrācija ir process, kurā personas ar invaliditāti tiek ieliktas esošajā vispārējās plūsmas izglītības iestāžu vidē, saprotot, ka šīs personas var pielāgoties šādu iestāžu standartizētajām prasībām.⁴ Iekļaušana ir sistēmiskas reformas process, kas paredz, ka tiek mainīts un pārveidots saturs, mācību metodes, izglītības pieejas, struktūras un stratēģijas, lai pārvarētu šķēršļus un lai panāktu, ka visiem attiecīgā vecuma izglītojamajiem tiek nodrošināta vienlīdzīga un aktīvas mācīšanās pieredze un vide, kas vislabāk atbilst viņu prasībām un izvēlei. Ja izglītojamais ar invaliditāti tiek laists vispārējās plūsmas klasē, vienlaikus nenodrošinot strukturālas izmaiņas, piemēram, organizatoriskajā struktūrā, mācību programmā un mācīšanas un mācīšanās stratēģijās, tā nav iekļaušana. Turklāt integrēšana automātiski negarantē pāreju no nošķiršanas uz iekļaušanu.

12. Iekļaujošas izglītības galvenās iezīmes ir:

a) “sistēmiska” pieeja – izglītības ministrijām ir jānodrošina, ka visi resursi tiek ieguldīti, lai veicinātu iekļaujošu izglītību, un ka tiek izstrādāti un īstenoti pasākumi, kas nepieciešami, lai mainītu iestāžu kultūru, politiku un praksi;

b) “visa izglītības vide” – pārliecinātai izglītības iestāžu vadībai ir izšķiroša nozīme, lai īstenotu un ieviestu kultūru, politiku un praksi, kas nepieciešama, lai sasniegtu iekļaujošu izglītību visos līmeņos un visās jomās, tostarp tas attiecas uz mācīšanu un attiecībām klasē, padomes sanāksmēm, skolotāju pārraudzību, konsultēšanas pakalpojumiem un medicīnisko aprūpi, skolas ekskursijām, budžeta piešķirumiem, mijiedarbību ar izglītojamo ar invaliditāti un veselo izglītojamo vecākiem un attiecīgā gadījumā ar vietējo kopienu vai plašāku sabiedrību;

c) “pilntiesīgas personas” pieeja – tiek atzīts, ka ikvienai personai ir spēja mācīties, un tiek noteikts, ka visiem izglītojamajiem, tostarp personām ar invaliditāti, tiek izvirzītas augstas prasības. Iekļaujoša izglītība piedāvā elastīgas izglītības programmas un mācīšanas un mācīšanās metodes, kas pielāgotas katra atšķirīgajām spējām, prasībām un mācīšanās stiliem. Šāda pieeja nozīmē, ka tiek nodrošināts atbalsts, saprātīgs pielāgojums un agrīna iejaukšanās,

³ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 13 (1999) par tiesībām uz izglītību.

⁴ Sk. A/HRC/25/29 un Corr.1, 4. punktu, un ANO Bērnu fonda (UNICEF) publikāciju “*The Right of Children with Disabilities to Education: a Rights-based Approach to Inclusive Education*” (Ženēva, 2012).

lai visi izglītojamie varētu īstenot savu potenciālu. Plānojot mācību procesu, uzmanības centrā ir izglītojamo spējas un cenšanās, nevis saturs. “Pilntiesīgas personas” pieejas mērķis ir izbeigt nošķiršanu izglītības vidē, nodrošinot iekļaujošu mācīšanu klasē pieejamā mācību vidē, kas veidota ar atbilstīgiem atbalsta pasākumiem. Izglītības sistēmai ir jānodrošina izglītošana atbilstoši personas individuālajām vajadzībām, nevis jāgaida, lai izglītojamais pielāgotos sistēmai;

d) atbalsts pedagogiem – visi pedagogi un pārējais personāls, tostarp pedagogi ar invaliditāti, saņem izglītību un apmācību, kas nepieciešama, lai viņi gūtu pamatvērtības un kvalifikāciju veidot iekļaujošu mācību vidi. Iekļaujoša kultūra nodrošina pieejamu un atbalstošu vidi, kas stimulē strādāt, sadarbojoties, mijiedarbojoties un risinot problēmas;

e) cieņa pret daudzveidību un tās vērtība – visiem mācību kopienas locekļiem ir vienādi labvēlīgi jāizturas un jāciena daudzveidība neatkarīgi no personas invaliditātes, rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, valodas kultūras, reliģiskās piederības, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, pirmiedzīvotāja statusa, mantiskā stāvokļa, veselības stāvokļa, dzimšanas apstākļiem, vecuma vai citiem apstākļiem. Visiem izglītojamajiem ir jājūtas novērtētiem, cienītiem, iekļautiem un uzklautiem. Ir izstrādāti efektīvi ļaunprātīgas izmantošanas un agresijas novēršanas pasākumi. Attiecībā uz izglītojamajiem tiek izmantota individuāla iekļaušanas pieeja;

f) mācībām draudzīga vide – iekļaujoša mācību vide ir pieejama vide, kurā ikviens jūtas droši, atbalstīts, motivēts un spējīgs izpausties un kurā tiek stingri uzsvērti izglītojamo iesaistīšana skolas pozitīvas kopienas veidošanā. Starp vienaudžiem veidojas atzinība par mācīšanos, pozitīvu attiecību veidošanu, draudzību un pieņemšanu;

g) efektīva pāreja – izglītojamie ar invaliditāti tiek atbalstīti, lai nodrošinātu efektīvu pāreju no mācībām skolā uz profesionālo un augstāko izglītību un, visbeidzot, uz darbu. Tiek attīstītas izglītojamo spējas un pārliecība, viņiem tiek nodrošināts saprātīgs pielāgojums, vērtēšanas procedūras un eksāmenos pret viņiem izturas vienlīdzīgi, un viņu spējas un sasniegumi tiek novērtēti vienlīdzīgi ar citiem;

h) partnerības atzīšana – tiek sekmēts, ka gan formālās, gan neformālās pedagogu asociācijas, izglītojamo asociācijas un federācijas, organizācijas, kas pārstāv personas ar invaliditāti, skolu padomes, vecāku-skolotāju asociācijas un citas funkcionējošas skolu atbalsta grupas, vairo izpratni un zināšanas par invaliditāti. Vecāku vai aprūpētāju un kopienas iesaistīšanās tiek uzskatīta par līdzekli, kas vairo resursus un potenciālu. Jāatzīst, ka mācību vides un plašākas kopienas savstarpējā saikne ir ceļš uz iekļaujošu sabiedrību;

i) uzraudzība – iekļaujoša izglītība ir nepārtraukts process, tāpēc tā ir regulāri jāuzrauga un jānovērtē, lai nodrošinātu, ka ne formāli, ne neformāli nenotiek ne nošķiršana, ne integrēšana. Saskaņā ar 33. pantu uzraudzība jānodrošina attiecībā uz personām ar invaliditāti, tostarp bērniem un personām, kurām nepieciešams intensīvs atbalsts, ar šīs personas pārstāvošo organizāciju starpniecību, kā arī attiecīgā gadījumā ar bērnu ar invaliditāti vecāku vai aprūpētāju starpniecību. Jāizstrādā invaliditāti iekļaujoši rādītāji, un tie jāizmanto atbilstīgi tam, kā noteikts Ilgtspējīgas attīstības programmā 2030. gadam.

13. Saskaņā ar ANO Izglītības, Zinātnes un kultūras organizācijas (*UNESCO*) Konvenciju pret diskrimināciju izglītībā un lai īstenotu Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 24. panta 1. punktu, dalībvalstīm ir jānodrošina, ka tiesības uz izglītību tiek īstenotas bez diskriminācijas un ar vienlīdzīgām iespējām. Dalībvalstīm ir jāaizliedz visu veidu diskriminācija invaliditātes dēļ un jāgarantē visām persona ar invaliditāti vienlīdzīga un efektīva aizsardzība pret visu veidu diskrimināciju. Personas ar invaliditāti var vienlaikus pieredzēt dažādu veidu diskrimināciju invaliditātes, dzimuma, reliģiskās pārliecības, juridiskā statusa, etniskās piederības, vecuma, seksuālās orientācijas vai valodas dēļ. Turklāt arī vecāki, brāļi, māsa un citi radnieki var izjust diskrimināciju asociatīvās diskriminācijas dēļ. Lai risinātu visu veidu diskrimināciju, ir nepieciešami tādi pasākumi kā tiesisko, fizisko, saziņas un valodas, sociālo, finansiālo un attieksmes šķēršļu identificēšana un novēršana izglītības

iestādēs un kopienā. Tiesības netikt diskriminētam ir tiesības netikt nošķirtam un saprātīga pielāgojuma nodrošināšana, un šīs tiesības ir jāsaprot saistībā ar pienākumu nodrošināt pieejamu mācību vidi un saprātīgu pielāgojumu.

14. Bruņota konflikta, dabas katastrofu un ārkārtas humānās situācijās tiek nesamērīgi ietekmētas tiesības uz iekļaujošu izglītību. Dalībvalstīm jāpieņem iekļaujošas katastrofu riska mazināšanas stratēģijas attiecībā uz vispusīgu skolas drošību un aizsardzību ārkārtas situācijās, kas jo īpaši ietekmē izglītojamos ar invaliditāti. Šajā saistībā ir jānodrošina pagaidu mācību vide, kurā personām ar invaliditāti un jo īpaši bērniem ar invaliditāti ir tiesības uz izglītību vienlīdzīgi ar citiem. Ir jābūt pieejamiem izglītības materiāliem, skolas aprīkojumam, konsultācijām un jābūt pieejamai apmācībai vietējā zīmju valodā nedzirdīgiem izglītojamajiem. Saskaņā ar Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 11. pantu un ņemot vērā to, ka šādos apstākļos ir augsts seksuālās vardarbības risks, ir jāveic pasākumi, lai nodrošinātu, ka šāda mācību vide ir droša un pieejama sievietēm un meitenēm ar invaliditāti. Izglītojamajiem ar invaliditāti nedrīkst liegt piekļuvi izglītības iestādēm, pamatojoties uz to, ka viņu evakuācija ārkārtas situācijās varētu būt neiespējama, un ir jānodrošina saprātīgs pielāgojums.

15. Lai īstenotu 24. panta 1. punkta a) apakšpunktu un saskaņā ar Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju, Starptautisko paktu par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām un Konvenciju par bērna tiesībām, izglītība ir jāvirza tā, lai pilnībā attīstītu cilvēka potenciālu, kā arī pašcieņu un savas vērtības apzināšanos un nostiprinātu cieņu pret cilvēktiesībām un cilvēku dažādību. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka izglītība atbilst mērķiem un uzdevumiem, kas noteikti Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, kā tie tiek interpretēti, ievērojot Pasaules deklarāciju par izglītību visiem (1. pantu), Konvenciju par bērna tiesībām (29. panta 1. punktu), Vīnes deklarāciju un rīcības programmu (I daļas 33. punktu un II daļas 80. punktu) un Rīcības plānu ANO desmitgadei "Cilvēktiesības uz izglītību" (2. punktu). Šajos dokumentos ir iekļauti papildu elementi, piemēram, atsauces uz dzimumu vienlīdzību un draudzīgumu pret vidi.⁵ Tiesību uz izglītību nodrošināšana ir jautājums par pieejamību un saturu, un jācenšas ievērot plašu vērtību klāstu, tostarp izpratni un toleranci.⁶ Jānodrošina, ka iekļaujošas izglītības mērķis ir veicināt savstarpēju cieņu un vērtību pret ikvienu personu un veidot izglītojošu vidi, kurā mācību pieeja, izglītības iestādes kultūra un pati izglītības programma ataino daudzveidības vērtību.

16. Lai īstenotu 24. panta 1. punkta b) apakšpunktu, izglītība jāvirza tā, lai attīstītu personu ar invaliditāti personību, talantus un radošo garu, kā arī viņu garīgās un fiziskās spējas, pilnībā izmantojot to potenciālu. Personu ar invaliditāti izglītībā pārāk bieži koncentrējas uz trūkumu pieeju, uz šo personu faktisko vai saskatīto traucējumu un uz ierobežotajām iespējām, ņemot vērā iepriekš noteiktus un negatīvus pieņēmumus par viņu potenciālu. Dalībvalstīm ir jāatbalsta tādu iespēju radīšana, kas balstās uz ikvienas personas ar invaliditāti unikālajām stiprajām pusēm un talantiem.

17. Lai īstenotu 24. panta 1. punkta c) apakšpunktu, izglītības mērķi jāvirza tā, lai dotu personām ar invaliditāti iespēju efektīvi piedalīties brīvas sabiedrības dzīvē. Atgādinot Konvencijas par bērna tiesībām 23. panta 3. punktu, Komiteja uzsver, ka attiecībā uz bērniem ar invaliditāti ir jāsniedz palīdzība, lai nodrošinātu, ka viņiem ir faktiski pieejama izglītība tādā veidā, kas nodrošina pēc iespējas pilnīgāku bērna sociālo integrāciju un personības attīstību. Dalībvalstīm ir jāatzīst, ka individuālais atbalsts un saprātīgs pielāgojums ir prioritāri jautājumi un tiem jābūt bez maksas visos obligātās izglītības līmeņos.

18. Lai īstenotu 24. panta 2. punkta a) apakšpunktu, nav pieļaujams, ka personas ar invaliditāti tiek izslēgtas no vispārīgās izglītības sistēmas, tostarp ar tādu tiesību aktu un reglamentējošo normu starpniecību, kas ierobežo viņu iekļaušanu, pamatojoties uz traucējumu vai traucējuma pakāpi, piemēram, izvirzot nosacījumus iekļaušanai atkarībā no konkrētās personas potenciāla

⁵ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 13.

⁶ ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 1 (2001) par izglītības mērķiem.

vai atsaucoties uz nesamērīgu vai lieku apgrūtinājumu, lai izvairītos no pienākuma nodrošināt saprātīgu pielāgojumu. Vispārējā izglītība ir visa regulārā mācību vide un izglītības institūcijas. Tieša izslēgšana varētu būt gadījumi, kad noteikti izglītojamie tiek klasificēti kā “neizglītojami”, tādējādi viņiem liedzot piekļuvi izglītībai. Netieša izslēgšana varētu būt prasība nokārtot vispārēju testu kā priekšnoteikumu uzņemšanai skolā, nesniedzot saprātīgu pielāgojumu un atbalstu.

19. Lai īstenotu Konvencijas 4. panta 1. punkta b) apakšpunktu, dalībvalstīm jāveic visi nepieciešamie, tostarp likumdošanas, pasākumi, lai grozītu vai atceltu spēkā esošos likumus, noteikumus, paražas un praksi, kas rada personu ar invaliditāti diskrimināciju un kas ir 24. panta pārkāpums. Vajadzības gadījumā diskriminējošie likumi, noteikumi, paražas un prakse jāatceļ vai jāgroza sistemātiskā veidā un savlaicīgi.

20. Lai īstenotu 24. panta 2. punkta b) apakšpunktu, jānodrošina, lai personas ar invaliditāti varētu vienlīdzīgi ar citiem piekļūt iekļaujošai, kvalitatīvai un brīvai pamatizglītībai un vidējai izglītībai sabiedrībā, kurā tās dzīvo, un spētu plūstoši pāriet no vienas izglītības uz nākamo. Komiteja balstās uz Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas ieteikumu, proti, lai izpildītu šo pienākumu, izglītības sistēmai ir jābūt četrām savstarpēji saistītām pazīmēm – pieejamībai, piekļuvei, pieņemamībai un pielāgojamībai.⁷

Pieejamība

21. Jānodrošina publisko un privāto izglītības iestāžu un programmu pieejamība pietiekamā daudzumā un kvalitātē. Dalībvalstīm jānodrošina, ka izglītojamajiem ar invaliditāti visā kopienā ir plaši pieejamas vietas, kur var iegūt visu līmeņu izglītību.

Piekļuve

22. Saskaņā ar Konvencijas 9. pantu un Komitejas Vispārējo komentāru Nr. 2 (2014) par piekļuvi izglītības iestādēm un programmām jābūt fiziski pieejamām ikvienam bez diskriminācijas. Jānodrošina piekļuve visai izglītības sistēmai, tostarp ēkām, informācijas un sakaru rīkiem (kas ietver aptverošas vai frekvences modulācijas palīgierīču sistēmas), izglītības programmām, izglītības materiāliem, mācību metodēm, novērtēšanas, valodas un atbalsta pakalpojumiem. Vide, kurā mācās izglītojamie ar invaliditāti, ir jāplāno tā, lai veicinātu viņu iekļaušanos un nodrošinātu viņu vienlīdzību visā izglītības procesā.⁸ Piemēram, skolas transportam, ūdens un sanitārajām telpām (tostarp higiēnas telpām un tualetēm), skolas kafejnīcām un atpūtas telpām jābūt iekļaujošām, pieejamām un drošām. Dalībvalstīm ir jāapņemas veicināt tūlītēju universāla dizaina ieviešanu. Dalībvalstīm jānodrošina, ka nākotnē tiek aizliegts būvēt izglītības infrastruktūras ēkas, kas nav pieejamas, un ka tām tiek piemērotas sankcijas, kā arī jāizveido efektīvs uzraudzības mehānisms un laika grafiks, kurā ir jānodrošina piekļuve visām esošajām izglītības vidēm. Dalībvalstīm ir arī jāapņemas nodrošināt saprātīgus pielāgojumus izglītības vidē, kur tas ir nepieciešams. Universāla dizaina pieeja neizslēdz iespēju nodrošināt palīglīdzekļus, lietotnes un programmatūru tiem izglītojamajiem ar invaliditāti, kuriem tie varētu būt nepieciešami. Piekļuve ir dinamisks jēdziens, un tās piemērošanai nepieciešamas periodiski reglamentējoši un tehniski pārlabojuši. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka inovācijas, kas strauji attīstās, un jaunās tehnoloģijas, kas izstrādātas, lai veicinātu mācīšanos, ir pieejamas visiem izglītojamajiem, tostarp personām ar invaliditāti.

23. Komiteja uzsver, ka ļoti trūkst mācību grāmatu un materiālu pieejamos formātos un valodās, tostarp zīmju valodā. Dalībvalstīm ir jāveic ieguldījumi, lai savlaicīgi izstrādātu resursus papīra formātā vai Braila rakstā un elektroniskos formātos, tostarp izmantojot

⁷ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 13.

⁸ Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 2.

inovatīvas tehnoloģijas. Jāapsver arī iespēja izstrādāt standartus un vadlīnijas pārejai no drukātiem materiāliem uz pieejamiem formātiem un valodām un nodrošināt, ka ar izglītību saistītajos iepirkumos piekļuve ir centrālais aspekts. Komiteja aicina dalībvalstis steidzami ratificēt un īstenot Marrākešas līgumu, kas atvieglo piekļuvi iespieddarbiem personām, kuras ir neredzīgas, ar redzes traucējumiem vai drukas lasītnespēju citu iemeslu dēļ.

24. Piekļuves nodrošināšana nozīmē to, ka izglītojamie ar invaliditāti var atļauties visu līmeņu izglītību. Saprātīgi pielāgojumi nedrīkstētu radīt papildu izmaksas izglītojamajiem ar invaliditāti. Tūlītējs pienākums ir nodrošināt obligātu, kvalitatīvu, bezmaksas un pieejamu primāro izglītību. Saskaņā ar Ilgtspējīgas attīstības programmu 2030. gadam dalībvalstīm ir pakāpeniski jāīsteno pasākumi, lai nodrošinātu to, ka visi bērni, tostarp bērni ar invaliditāti, iegūst bezmaksas, vienlīdzīgu un kvalitatīvu vidējo izglītību, un to, ka visas sievietes un vīrieši ar invaliditāti vienlīdzīgi piekļūst cenas ziņā pieejamai un kvalitatīvai tehniskajai, profesionālajai un augstākajai izglītībai, tostarp augstskolas izglītībai un mūžizglītībai. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka personām ar invaliditāti izglītība publiskās un privātās akadēmiskās iestādēs ir pieejama vienlīdzīgi ar citiem.

Pieņemamība

25. Pieņemamība ir pienākums projektēt un īstenot visas ar izglītību saistītās telpas, preces un pakalpojumus, pilnībā ņemot vērā un ievērojot personu ar invaliditāti prasības, kultūru, viedokļus un valodas. Sniegtās izglītības formai un būtībai ir jābūt visiem pieņemamai. Dalībvalstīm ir jāpieņem pozitīvi rīcības pasākumi, lai nodrošinātu, ka labas kvalitātes izglītība tiek sniegta visiem.⁹ Iekļaušana un kvalitāte ir abpusēji saistīti jēdzieni – iekļaujoša pieeja var būtiski veicināt izglītības kvalitāti.

Pielāgojamība

26. Komiteja mudina dalībvalstis pieņemt universālu dizainu attiecībā uz mācību pieeju, kurā ietverts principu kopums, kas sniedz pedagogiem un citam personālam struktūru, kā veidot pielāgojamu mācību vidi un izstrādāt instrukcijas, lai apmierinātu visu izglītojamo dažādās vajadzības. Ar pielāgojamību saprot to, ka katrs izglītojamais mācās unikālā veidā, kas paredz, ka tiek izstrādāti elastīgi veidi, kā mācīties, kā radīt un izmantot klases vidi; visiem izglītojamajiem tiek nodrošinātas augsta līmeņa gaidas, vienlaikus ļaujot šīs gaidas sasniegt dažādos veidos; pasniedzējiem tiek nodrošināta iespēja domāt savādāk par savām mācīšanas metodēm; uzmanības centrā ir visu personu, tostarp personu ar invaliditāti, izglītības rezultāti. Izglītības programmas ir jāplāno, jāizstrādā un jāīsteno tā, lai īstenotu un pielāgotu ikviena izglītojamā prasības un atbilstoši reaģētu izglītības jomā. Standartizēto novērtējumu vietā jāizmanto elastīgas un daudzveidīgas novērtējumu formas un jāatzīst katras personas individuālais progress virzībā uz plašiem mērķiem, tādējādi nodrošinot alternatīvas mācīšanās iespējas.

27. Saskaņā ar Konvencijas 24. panta 2. punkta b) apakšpunktu jānodrošina, ka personas ar invaliditāti var apmeklēt pamatskolu un vidusskolu kopienā, kurā tās dzīvo. Izglītojamie nav jāšūta prom no mājām. Izglītības videi ir jābūt fiziski droši sasniedzamai personām ar invaliditāti un jābūt drošiem un aizsargātiem transportlīdzekļiem, vai arī izglītības videi ir jābūt pieejamai ar informācijas un sakaru tehnoloģiju starpniecību. Tomēr dalībvalstīm nevajadzētu balstīties tikai uz tehnoloģijām, ar kurām tiek aizstāta izglītojamo ar invaliditāti tieša iesaiste un mijiedarbība ar pasniedzējiem un lomu modeļi izglītības vidē. Aktīva līdzdalība ar citiem izglītojamajiem, tostarp personas ar invaliditāti māsām un brāļiem, ir nozīmīga tiesību uz iekļaujošu izglītību sastāvdaļa.

⁹ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 13.

28. Saskaņā ar 24. panta 2. punkta c) apakšpunktu dalībvalstīm ir jānodrošina saprātīgs pielāgojums, lai ikvienam izglītojamajam būtu piekļuve izglītībai vienlīdzīgi ar citiem. “Saprātīgs” pielāgojums ir kontekstuāla testa rezultāts, kas iegūts, analizējot pielāgojuma samērību un efektivitāti un paredzamo diskriminācijas novēršanas mērķi. Vērtējot sloga nesamērīgumu, tiek izskatīta resursu pieejamība un finansiālā ietekme. Pienākums nodrošināt saprātīgu pielāgojumu ir jāpilda no brīža, kad ir iesniegts pieprasījums veikt šādu pielāgojumu.¹⁰ Valsts, pašvaldības un izglītības iestādes līmenī un visos izglītības līmeņos ir jāpieņem politiskās nostādnes, kurās tiek pausta apņemšanās nodrošināt saprātīgu pielāgojumu. Tas, kādā apmērā tiek nodrošināts saprātīgs pielāgojums, ir jāizvērtē, ņemot vērā vispārējo pienākumu izstrādāt iekļaujošu izglītības sistēmu, kurā maksimāli tiek izmantoti esošie un izstrādāti jauni resursi. Nevirzīšanās uz iekļaujošu izglītību, kā attaisnojumu minot resursu trūkumu un esošo finanšu krīzi, ir 24. panta pārkāpums.

29. Komiteja atkārtoti atgādina, ar ko atšķiras pienākums nodrošināt piekļuvi kopumā no pienākuma nodrošināt saprātīgu pielāgojumu.¹¹ Piekļuves nodrošināšana sniedz labumu iedzīvotāju grupām, un to pakāpeniski īsteno, pamatojoties uz standartu kopu. Nesamērīgs vai lieks apgrūtinājums nevar kalpot par attaisnojumu tam, ka netiek nodrošināta piekļuve. Saprātīgs pielāgojums attiecas uz indivīdu un papildina piekļuves nodrošināšanas pienākumu. Indivīds var leģitīmi pieprasīt, lai tiek veikti saprātīga pielāgojuma pasākumi, pat ja dalībvalsts ir izpildījusi savu pienākumu nodrošināt piekļuvi.

30. Atkarībā no konteksta noteikti atšķirsies definīcija tam, kas ir samērīgs. Pielāgojumu pieejamība jāizvērtē, ņemot vērā lielāku izglītības sistēmā pieejamo izglītības resursu kopumu, nevis tikai resursus, kas pieejami attiecīgajā akadēmiskajā iestādē; jābūt iespējai pārnest resursus sistēmas iekšienē. Attiecībā uz saprātīgu pielāgojumu nevar piemērot formulu “viens der visam”, jo katram izglītojamajam var būt nepieciešams atšķirīgs pielāgojums, lai arī visiem ir viena veida traucējums. Pielāgojumi var būt šādi – mainīta klases atrašanās vieta; saziņa klasē notiek, izmantojot dažādas saziņas formas; palielinātas zīmes drukai, materiāliem un/vai priekšmetiem vai nodrošināti materiāli alternatīvā formātā; izglītojamajiem tiek nodrošināts stenogrāfists vai tulks vai izglītojamajiem tiek ļauts izmantot palīgtehnoloģijas mācību un novērtējumu situācijās. Nodrošinot nemateriālu pielāgojumu, ir arī jāizvērtē, piemēram, iespējas izglītojamajiem dot vairāk laika, samazināt fona trokšņu līmeni (jutība pret sensoro pārslodzi), izmantot alternatīvas vērtējuma metodes un aizstāt kādu izglītības programmas elementu ar alternatīvu elementu. Lai nodrošinātu, ka pielāgojums atbilst izglītojamo prasībām, vēlmēm, gaumei un izvēlei un iestāde to var ieviest, izglītības iestādei un pakalpojuma sniedzējiem, akadēmiskai iestādei, izglītojamajiem ar invaliditāti un, ja nepieciešams, atkarībā no izglītojamo vecuma un spējām – viņu vecākiem, aprūpētājiem vai citiem ģimenes locekļiem ir savstarpēji jāapspriežas. Saprātīgu pielāgojumu nodrošināšana nedrīkst būt atkarīga tikai no traucējuma medicīniskās diagnozes, tiem jābalstās uz to sociālo šķēršļu izvērtējumu, kas traucē iegūt izglītību.

31. Atteikums nodrošināt saprātīgu pielāgojumu ir diskriminācija, saprātīgs pielāgojums ir jānodrošina nekavējoties un to nevar īstenot pakāpeniski. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka ir izstrādātas neatkarīgas pielāgojumu atbilstības un efektivitātes uzraudzības sistēmas un droši, savlaicīgi un pieejami kaitējuma atlīdzināšanas mehānismi, ko izglītojamie ar invaliditāti un attiecīgā gadījumā viņu ģimenes locekļi var izmantot, ja uzskata, ka viņiem pielāgojumi nav pienācīgi nodrošināti vai ja ir piedzīvojuši diskrimināciju. Kaitējuma atlīdzināšanas procesā izšķiroša nozīme ir pasākumiem, kas nodrošina diskriminācijā cietušo aizsardzību pret viktimizāciju.

32. Lai īstenotu 24. panta 2. punkta d) apakšpunktu, izglītojamajiem ar invaliditāti ir jābūt tiesīgiem saņemt atbalstu, kas viņiem nepieciešams, lai atvieglotu viņu efektīvu apmācību un lai viņi varētu īstenot savu potenciālu vienlīdzīgi ar citiem. Atbalstam, kas izpaužas kā

¹⁰ Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 2.

¹¹ Turpat.

izglītības sistēmā sniegto pakalpojumu un telpu vispārēja pieejamība, jānodrošina, ka izglītojamie ar invaliditāti spēj maksimāli izmantot savu potenciālu, tostarp, piemēram, tiek nodrošināts pienācīgi apmācīts un atbalstīts pedagoģiskais personāls, skolas konsultanti, psihologi un citi attiecīgie veselības un sociālo pakalpojumu speciālisti, kā arī ir pieejamas stipendijas un finanšu līdzekļi.

33. Lai īstenotu 24. panta 2. punkta e) apakšpunktu, pienācīgs, pastāvīgs un individuāls atbalsts ir jānodrošina tiešā veidā. Komiteja uzsver vajadzību nodrošināt izglītības individuālos plānus, kuros var noteikt katram konkrētajam izglītojamajam nepieciešamos saprātīgos pielāgojumus un konkrēto atbalstu, tostarp nodrošināt kompensējošos palīglīdzekļus, īpašus mācību materiālus, kas pieejami, izmantojot alternatīvus/pieejamus komunikācijas formātus, veidus un līdzekļus, komunikācijas palīglīdzekļus, palīgtechnoloģijas un informācijas tehnoloģijas. Atbalsts var būt arī kvalificēts asistents, kas palīdz mācībās vai nu vienam, vai vienlaikus vairākiem izglītojamajiem, kas ir atkarīgs no izglītojamā prasībām. Individuālie izglītības plāni ir jāizstrādā tā, lai risinātu problēmas, ar ko izglītojamie saskaras, pārejot no nošķirtās vides uz vispārējo plūsmu un no viena izglītības līmeņa uz nākamo. Šo plānu efektivitāte regulāri jāuzrauga un jānovērtē, tieši iesaistot attiecīgo izglītojamo. Sniedzamā atbalsta būtība ir jānosaka sadarbībā ar izglītojamo un attiecīgā gadījumā kopā ar vecākiem, aprūpētājiem vai citām trešām personām. Ir jābūt pieejamiem mehānismiem, lai izglītojamais varētu vērsties pēc palīdzības, ja atbalsts nav pieejams vai nav pienācīgs.

34. Sniegtajiem atbalsta pasākumiem ir jāsakān ar iekļaušanas mērķi. Attiecīgi tie ir jāizstrādā tā, lai izglītojamajiem ar invaliditāti būtu lielākas iespējas piedalīties klases un ārpuskolas nodarbībās kopā ar saviem vienaudžiem, nevis lai viņi tiktu atstumti.

35. Attiecībā uz 24. panta 3. punktu daudzas dalībvalstis neveic atbilstošus pasākumus, lai personas ar invaliditāti, jo īpaši personas, kas sirgst ar dažādām autismu formām, personas ar saskarsmes grūtībām un personas ar maņu traucējumiem, iegūtu dzīves, valodas un sociālas prasmes, kas nepieciešamas, lai šīs personas varētu piedalīties apmācībā un savas kopienas dzīvē:

a) neredzīgiem un vājredzīgiem izglītojamajiem jānodrošina iespēja mācīties Braila rakstu, alternatīvu rakstu, pastiprinošus un alternatīvus komunikācijas veidus, līdzekļus un formātus, kā arī apgūt orientēšanās un pārvietošanās iemaņas. Jāatbalsta ieguldījumi, kas nodrošina piekļuvi atbilstošām tehnoloģijām un alternatīvām saziņas sistēmām, lai veicinātu mācīšanos. Jāievieš un jāstimulē vienaudžu atbalsta un darbaudzināšanas shēmas;

b) nedzirdīgiem un vājdzirdīgiem izglītojamajiem ir jānodrošina iespēja mācīties zīmju valodu un jāveic pasākumi, lai atpazītu un veicinātu nedzirdīgo kopienu lingvistisko identitāti. Komiteja vērs dalībvalstu uzmanību uz Konvenciju pret diskrimināciju izglītībā, kurā ir noteiktas bērnu tiesības mācīties savā dzimtajā valodā, un atgādina, ka saskaņā ar Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 30. panta 4. punktu personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem ir tiesības uz savas īpašās kultūras un valodas identitātes, tostarp zīmju valodas un nedzirdīgo kultūras, atzīšanu un atbalstu. Turklāt vājdzirdīgiem izglītojamajiem ir jānodrošina piekļuve kvalitatīviem runas terapijas pakalpojumiem, audio indukcijas cilpu tehnoloģijām un subtitrēšanai;

c) neredzīgiem, nedzirdīgiem un neredzīgiem–nedzirdīgiem izglītojamajiem ir jānodrošina izglītība, kas tiek sniegta konkrētajai personai piemērotākajās valodās un veidos un ar piemērotākajiem saziņas līdzekļiem, kā arī tādā vidē, kas nodrošina maksimālu individuālo, akadēmisko un sociālo attīstību gan formālajā skolu vidē, gan ārpus tās. Komiteja uzsver, ka šādas iekļaujošas vides pastāvēšanai dalībvalstīm jānodrošina tas, ka tiek sniegts nepieciešamais atbalsts, tostarp resursu, palīgtechnoloģiju un orientēšanās un pārvietošanās prasmju veidā;

d) izglītojamajiem ar saskarsmes grūtībām ir jānodrošina iespēja izpausties un mācīties, izmantojot alternatīvus vai pastiprinošos komunikācijas veidus. Proti, var nodrošināt zīmju valodu, zemo vai augsto tehnoloģiju saziņas palīglīdzekļus, piemēram, planšetes ar

runas izvades elementu, balss izvades saziņas palīglīdzekļus vai saskarsmes grāmatas. Dalībvalstīm jāiegulda resursi kompetences, tehnoloģiju un pakalpojumu attīstībā, lai veicinātu piekļuvi atbilstošām tehnoloģijām un alternatīvām saskarsmes sistēmām, kas atvieglo mācīšanos;

e) izglītojamajiem ar sociālās saskarsmes grūtībām ir jāsniedz atbalsts, pielāgojot darba organizāciju klasē, tostarp strādājot pa pāriem, saņemot vienaudžu konsultācijas, nosēdinot tuvāk pasniedzējam un izveidojot strukturētu un paredzamu vidi;

f) izglītojamajiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir jānodrošina konkrēta, uz novērojumiem/uzskates līdzekļiem balstīta mācīšana vieglā valodā un drošā, klusā un strukturētā mācību vidē, vēršot uzmanību uz spējām, kas vislabāk sagatavos izglītojamos patstāvīgai dzīvei un profesijai. Dalībvalstīm jāiegulda resursi iekļaujošu interaktīvu klašu izveidošanai, kur izmantotas alternatīvas apmācības stratēģijas un vērtēšanas metodes.

36. Lai īstenotu 24. panta 4. punktu, dalībvalstīm ir jāveic atbilstoši pasākumi, lai nodarbinātu tādu administratīvo personālu, pedagogus un personālu bez pedagoģiskās izglītības, kam ir prasmes efektīvi strādāt iekļaujošas izglītības vidē un kas ir kvalificēti darbam zīmju valodā un/vai ar Braila rakstu un ir ar orientēšanās un pārvietošanās prasmēm. Lai īstenotu iekļaujošu izglītību un nodrošinātu tās ilgtspējību, izšķiroša nozīme ir tam, ka ir pietiekams skaits kvalificētu un darbam uzticīgu skolas darbinieku. Iekļaušanas nozīmīgākie šķēršļi joprojām ir izpratnes un kompetences trūkums. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka visi pedagogi ir apmācīti iekļaujošas izglītības jomā un ka apmācība sniegta, pamatojoties uz invaliditātes cilvēktiesību modeli.

37. Dalībvalstīm jāsniedz ieguldījums un atbalsts pedagogu ar invaliditāti algošanā un pastāvīgā izglītošanā. Tas nozīmē, ka jānovērš likumdošanas un politikas šķēršļi, prasot kandidātiem izpildīt īpašus medicīniskus atbilstības kritērijus, un jānodrošina saprātīgs pielāgojums, lai viņi varētu piedalīties kā pasniedzēji. Ar savu klātesamību viņi parādīs, ka personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības apgūt pedagoga profesiju, sniegs unikālu pieredzi un prasmes mācību vides veidošanā, veicinās šķēršļu mazināšanu un kļūs par nozīmīgiem piemēriem.

38. Lai īstenotu 24. panta 5. punktu, dalībvalstīm jānodrošina, ka personām ar invaliditāti bez diskriminācijas un vienlīdzīgi ar citiem ir pieejama vispārējā augstākā izglītība, profesionālā apmācība, pieaugušo izglītība un mūžizglītība. Lai nodrošinātu vienlīdzīgu pieejamību, ir jānovērš attieksmes, fiziskie, valodas, saskarsmes, finansiālie, tiesiskie un citi šķēršļi, kas traucē iegūt izglītību šajos līmeņos. Jānodrošina saprātīgs pielāgojums, lai novērstu personu ar invaliditāti diskrimināciju. Dalībvalstīm jāizvērtē, vai augstākās izglītības jomā nebūtu jāpieņem apstiprinoši rīcības pasākumi izglītojamo ar invaliditāti atbalstam.

III. Dalībvalstu pienākumi

39. Dalībvalstīm ir jāievēro, jāaizsargā un jāizpilda pamatnosacījumi, kas raksturo tiesības uz iekļaujošu izglītību – pieejamība, piekļuve, pieņemamība un pielāgojamība. Pienākums ievērot šos nosacījumus nozīmē to, ka ir jānovērš pasākumi, kas kavē īstenot tiesības, piemēram, tiesību akti, kas neiekļauj noteiktus bērnus ar invaliditāti izglītības sistēmā, vai atteikums nodrošināt piekļuvi vai saprātīgu pielāgojumu. Pienākums aizsargāt nozīmē to, ka ir jāveic pasākumi, lai novērstu, ka šo tiesību īstenošanu traucē trešās personas, piemēram, vecāki, kas atsakās uz skolu sūtīt meitenes ar invaliditāti, vai privātas iestādes, kas atsakās uzņemt personas ar invaliditāti, pamatojoties uz šo personu traucējumiem. Pienākums izpildīt nozīmē to, ka ir jāveic pasākumi, lai ļautu un palīdzētu personām ar invaliditāti īstenot tiesības uz izglītību, piemēram, nodrošinot, ka izglītības iestādes ir pieejamas un ka izglītības sistēmas ir pienācīgi pielāgotas resursu un pakalpojumu ziņā.

40. Konvencijas 4. panta 2. punktā noteikts, ka attiecībā uz ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām katra dalībvalsts, maksimāli izmantojot tai pieejamos resursus un, ja

nepieciešams, starptautiskās sadarbības ietvaros, veic pasākumus ar mērķi pakāpeniski panākt šo tiesību pilnīgu īstenošanu. Pakāpeniska īstenošana nozīmē, ka dalībvalstīm ir konkrēts un nepārtraukts pienākums virzīties pēc iespējas ātri un efektīvi uz 24. pantā noteikto prasību pilnīgu īstenošanu.¹² Tas nav savietojams ar divu izglītības sistēmu – vispārējas plūsmas izglītības sistēmas un speciālās/nošķirtās izglītības sistēmas – uzturēšanu. Pakāpeniska īstenošana ir jāskata saistībā ar Konvencijas vispārējo mērķi noteikt dalībvalstīm skaidrus pienākumus pilnībā īstenot attiecīgās tiesības. Tāpat dalībvalstis tiek mudinātas pārskatīt budžeta piešķirumus izglītībai, tostarp daļu budžeta novirzot iekļaujošas izglītības pilnveidošanai. Šajā saistībā nekādi tīši veikti pasākumi ar atpakaļejošu spēku nedrīkst nesamērīgi ietekmēt izglītojamos ar invaliditāti nevienā izglītības posmā.¹³ Drīkst būt tikai pagaidu pasākumi, kas nepārsniedz krīzes periodu, ir nepieciešami un samērīgi, nav diskriminējoši un ietver visus iespējamus nevienlīdzību mīkstinošos pasākumus.¹⁴

41. Pakāpeniska īstenošana neattiecas uz tiem pienākumiem, kas ir piemērojami nekavējoties. Kā noteikts Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējā komentārā Nr. 3 (1990) par dalībvalstu pienākumu būtību, dalībvalstīm ir minimālais pienākums nodrošināt to, ka katrs no tiesību uz izglītību aspektiem tiek nodrošināts vismaz pamatlīmenī.¹⁵ Tāpēc dalībvalstīm tūlītēji jāīsteno šādas pamattiesības:

a) diskriminācijas aizliegums attiecībā uz visiem izglītības aspektiem un visu starptautiski aizliegto diskriminācijas veidu ietveršana. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka personas ar invaliditāti tiek iekļautas izglītības sistēmā un ka tiek novērsti strukturālie trūkumi, kas traucē panākt visu personu ar invaliditāti efektīvu līdzdalību un vienlīdzību. Tām ir steidzami jārīkojas, lai novērstu visas tiesiskās, administratīvās un citas diskriminācijas formas, kas traucē īstenot tiesības uz iekļaujošas izglītības pieejamību. Pieņemot pozitīvas rīcības programmas, netiek pārkāptas tiesības uz diskriminācijas aizliegumu izglītības jomā, ja vien šo programmu rezultātā netiek saglabāti nevienlīdzīgi vai atšķirīgi standarti dažādām grupām;

b) saprātīgs pielāgojums, lai nodrošinātu personu ar invaliditāti neizslēgšanu no izglītības. Saprātīga pielāgojuma nenodrošināšana ir diskriminācija invaliditātes dēļ;

c) visiem pieejama obligātā, bezmaksas pamatizglītība. Dalībvalstīm ir jāveic attiecīgie pasākumi, lai garantētu šīs tiesības, pamatojoties uz iekļaušanu, visiem bērniem un jauniešiem ar invaliditāti. Komiteja mudina dalībvalstis nodrošināt, ka bērniem un jauniešiem ir pieejama un tiek pabeigta kvalitatīva, bezmaksas, valsts finansēta, iekļaujoša un vienlīdzīga pamatizglītība un vidējā izglītība vismaz 12 gadus un ka vismaz deviņi gadi no tiem ir obligātā izglītība, kā arī kvalitatīva izglītība dažādos veidos ir pieejama bērniem un jauniešiem, kas neapmeklē skolu, kā norādīts “Izglītība 2030” rīcības ietvara programmā.

42. Dalībvalstīm ir jāpieņem un jāīsteno valsts stratēģija izglītības jomā, kurā iekļauta visu līmeņu izglītības nodrošināšana visiem izglītojamajiem, pamatojoties uz iekļaušanas un iespēju vienlīdzības principiem. 24. panta 1. punktā noteiktie izglītības mērķi dalībvalstīm uzliek līdzvērtīgus pienākumus, tāpēc ir uzskatāmi par salīdzināmiem neatliekamības ziņā.

43. Attiecībā uz starptautisko sadarbību un saskaņā ar Ilgtspējīgas attīstības 4. mērķi un Rīcības pamatprincipiem izglītībā laikposmam līdz 2030. gadam jānodrošina, ka visas divpusējās un daudzpusējās sadarbības mērķis ir virzīties uz iekļaujošu un vienlīdzīgu kvalitatīvu izglītību un veicināt mūžizglītības iespējas visiem, tostarp atbalstīt spēju veidošanu, informācijas un labākās prakses apmaiņu, pētniecību, tehnisko un ekonomisko

¹² Sk. Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 3 (1990) par dalībvalstu pienākumu būtību, 9. punktu.

¹³ Turpat.

¹⁴ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas priekšsēdētāja 2012. gada 16. maija vēstule dalībvalstīm, kas noslēgušas Starptautisko paktu par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām.

¹⁵ Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 3.

palīdzību un piekļuvi pieejamām un atbalsta tehnoloģijām. Visi iegūtie dati un starptautiskā palīdzība, kas sniegta izglītības jomā, ir jāapkopo pēc traucējuma veida. Starptautiskās koordinācijas mehānismu izvērtēšana attiecībā uz iekļaujošu izglītību, kas veicama, lai īstenotu 4. mērķi un gūtu pierādījumus, veicinās dialogu par labāku politiku un progresa uzraudzību.

IV. Saistība ar citiem Konvencijas noteikumiem

44. Dalībvalstīm ir jāatzīst visu cilvēktiesību nedalāmība un savstarpējā saistība. Izglītība ir citu tiesību pilnīgas un efektīvas īstenošanas neatņemama sastāvdaļa.¹⁶ Un otrādi – tiesības uz iekļaujošu izglītību var īstenot tikai tad, ja tiek īstenotas noteiktas citas tiesības. Turklāt tiesībām uz iekļaujošu izglītību ir jābūt balstītām uz iekļaujošas vides izveidošanu visā sabiedrībā. Šajā saistībā būs jāpieņem cilvēktiesību modelis invaliditātes jomā, kurā tiek atzīts pienākums novērst sociālos šķēršļus, kas liedz personām ar invaliditāti iekļauties un veicina to atstumtību, kā arī jāpieņem pasākumi, lai nodrošinātu turpmāk minēto tiesību īstenošanu.

45. Konvencijas 5. pantā noteikts, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma priekšā un saskaņā ar to. Dalībvalstīm ir jāaizliedz visu veidu diskriminācija invaliditātes dēļ un jāgarantē visām personām ar invaliditāti vienlīdzīga un efektīva aizsardzība pret visu veidu diskrimināciju. Lai risinātu sistēmisko un strukturālo diskrimināciju un lai nodrošinātu “likumā paredzēto priekšrocību vienādu izmantošanu”, dalībvalstīm ir jāpieņem pozitīvi rīcības pasākumi, piemēram, jānovērš arhitektūras un saziņas vai citi šķēršļi, kas kavē piekļuvi vispārējas plūsmas izglītībai.

46. Konvencijas 6. pantā tiek atzīts, ka sievietes un meitenes ar invaliditāti tiek pakļautas dažādu veidu diskriminācijai un ka dalībvalstīm ir jāveic pasākumi, lai nodrošinātu, ka viņas vienlīdzīgi izmanto savas tiesības. Vienlaicīga dažādu veidu diskriminācija un atstumtība rada būtiskus šķēršļus sievietēm un meitenēm ar invaliditāti īstenot savas tiesības uz izglītību. Dalībvalstīm ir jāidentificē un jālikvidē šie šķēršļi, tostarp ar dzimumu saistīta vardarbība un uzskats, ka sieviešu un meiteņu izglītība ir bezvērtīga, un jāīsteno īpaši pasākumi, lai nodrošinātu, ka tiesības uz izglītību netiek ierobežotas diskriminācijas dzimuma un/vai invaliditātes dēļ un sociālās atstumtības vai aizspriedumu dēļ. Ir jāizskauž mācību grāmatās un izglītības programmās sastopamie kaitīgie dzimumu un/vai invaliditātes stereotipi. Izglītībai ir svarīga loma cīņā pret tradicionālajiem priekšstatiem par dzimumu, kas aizstāv patriarhālo un aizbildniecisko sociālo sistēmu.¹⁷ Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka meitenēm un sievietēm ar invaliditāti ir piekļuve izglītības un rehabilitācijas pakalpojumiem un ka viņas var izmantot šos pakalpojumus kā līdzekli savai attīstībai, stāvokļa uzlabošanai un tiesību un iespēju paplašināšanai.

47. Konvencijas 7. pantā ir minēts, ka visās darbībās, kas attiecas uz bērniem ar invaliditāti, galvenajam apsvērumam jābūt bērna vislabākajām interesēm. Konceptijas “labākās intereses” mērķis ir nodrošināt, ka bērns pilnībā un efektīvi īsteno visas cilvēktiesības un notiek bērna holistiska attīstība.¹⁸ Nosakot bērna ar invaliditāti labākās intereses, ir jāizvērtē paša bērna uzskati un individualitāte, ģimenes saglabāšana, bērna aprūpe, aizsardzība un drošība, visu veidu neaizsargātība un bērna tiesības uz veselību un izglītību. Konvencija par bērna tiesībām apstiprina, ka izglītības politika un noteikumi ir jānosaka, pamatojoties uz bērna labākajām interesēm. Turklāt 7. panta 3. punktā noteikts, ka bērniem ar invaliditāti ir tiesības brīvi paust savu viedokli un ka viņu viedoklis par visiem ar viņiem saistītajiem jautājumiem ir pienācīgi jāņem vērā, ņemot vērā viņu vecumu un briedumu un vienlīdzīgi ar citiem bērniem, kā arī

¹⁶ Turpat, Vispārējais komentārs Nr. 11 (1999) par rīcības plāniem attiecībā uz pamatizglītību un Vispārējais komentārs Nr. 13.

¹⁷ Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komitejas konceptuālā piezīme “*Concept note on the draft general recommendation on girls’/women’s right to education*” (2014).

¹⁸ Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvēruma būtu viņu interesēs.

viņiem ir jānodrošina invaliditātei un vecumam atbilstoša palīdzība. Bērnu tiesības piedalīties savā izglītībā ir vienlīdzīgi jāpiemēro arī attiecībā uz bērniem ar invaliditāti, garantējot šīs tiesības šādu bērnu mācību un individualizētās izglītības plānos, pedagoģiskajā darbā klasē, ar skolu padomes starpniecību, izstrādājot skolas politiku un sistēmas un izstrādājot plašāku izglītības politiku.¹⁹

48. Konvencijas 8. pantā tiek aicināts īstenot pasākumus, lai veicinātu izpratni un apkarotu stereotipus, aizspriedumus un negatīvu praksi attiecībā pret personām ar invaliditāti, jo īpaši lai apkarotu praksi, kas ietekmē sievietes un meitenes ar invaliditāti, personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem un personas, kurām ir nepieciešams intensīvs atbalsts. Stereotipi, aizspriedumi un kaitīga prakse rada šķēršļus, kas kavē piekļuvi izglītības sistēmai un efektīvu mācīšanos tajā. Komiteja atzīmē, ka daži vecāki īsteno praksi izņemt savus bērnus ar invaliditāti no iekļaujošām skolām, jo viņiem trūkst izpratnes par invaliditātes būtību. Dalībvalstīm ir jāīsteno pasākumi, lai veidotu kultūru, kas pieņem daudzveidību, līdzdalību un iesaistīšanos kopienas dzīvē, un lai uzsvērtu iekļaujošu izglītību kā līdzekli, kas ļauj sasniegt kvalitatīvu izglītību visiem izglītojamajiem ar vai bez invaliditātes, vecākiem, pasniedzējiem un skolas administrācijām, kā arī kopienai un sabiedrībai. Dalībvalstīm ir jānodrošina šo mehānismu esamība, lai tiktu veicināta cieņpilna attieksme pret personu ar invaliditāti tiesībām visos izglītības sistēmas līmeņos, kā arī vecāku vidū un plašākā sabiedrībā. Visos informētības veicināšanas pasākumos jāiesaista pilsoniskā sabiedrība, jo īpaši organizācijas, kas pārstāv personas ar invaliditāti.

49. Konvencijas 9. un 24. pants ir savstarpēji cieši saistīti. Pieejamība ir priekšnoteikums personu ar invaliditāti pilnīgai un vienlīdzīgai līdzdalībai sabiedrībā. Persona ar invaliditāti nevar efektīvi īstenot savas tiesības uz iekļaujošu izglītību, ja nav piekļuves apbūvētai videi, tostarp skolām un citām izglītības vietām un ja nav pieejams sabiedriskais transports, pakalpojumi, informācijas un sakaru tehnoloģijas. Mācīšanas veidiem un līdzekļiem jābūt pieejamiem, un mācībām jānotiek pieejamā vidē. Visa vide, kurā mācās izglītojamie ar invaliditāti, ir jāplāno tā, lai veicinātu iekļaušanu. Iekļaujoša izglītība ir arī spēcīgs pieejamību un universālo dizainu veicinošs rīks.

50. Komiteja aicina dalībvalstis vērst uzmanību uz tās vispārējo komentāru Nr. 1 (2014) par vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu un uzsver, ka iekļaujoša izglītība nodrošina izglītojamajiem ar invaliditāti, jo īpaši tiem, kam ir psihosociāli vai intelektuālās attīstības traucējumi, iespēju paust savu gribu un vēlmes. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka iekļaujoša izglītība palīdz izglītojamajiem ar invaliditāti veidot pārliecību par savas rīcībspējas īstenošanu, sniedzot nepieciešamo atbalstu visos izglītības līmeņos, tostarp mazināt turpmākās prasības atbalstam, ja viņi to vēlas.

51. Personas ar invaliditāti, jo īpaši sievietes un meitenes ar invaliditāti, var nesamērīgi ietekmēt vardarbība un ļaunprātīga rīcība, tostarp izglītības iestāžu personāls var piemērot fiziskus un pazemojošus sodus, piemēram, izmantot savaldīšanas līdzekļus, nošķirt no pārējiem, īstenot agresiju skolā vai ceļā uz to. Lai īstenotu 16. panta 2. punktu, dalībvalstīm ir jāpieņem visi atbilstošie pasākumi, lai pasargātu personas ar invaliditāti no visu veidu diskriminācijas, vardarbības un ļaunprātīgas rīcības, tostarp seksuālas vardarbības, un lai to novērstu. Šādi pasākumi ir jāveic, ņemot vērā vecumu, dzimumu un invaliditātes veidu. Komiteja stingri atbalsta Bērnu tiesību komitejas, Cilvēktiesību komitejas un Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas ieteikumus dalībvalstīm aizliegt visu veidu miesas sodus un nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu izturēšanos visās iestādēs, tostarp skolās, un nodrošināt efektīvas sankcijas pret vardarbības veicējiem.²⁰ Tā mudina skolas un citus izglītības centrus iesaistīt izglītojamos, tostarp personas ar invaliditāti, politisko nostādņu izstrādē, tostarp pieejamu aizsardzības mehānismu izstrādē, lai risinātu problēmas saistībā ar

¹⁹ Turpat, Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009) par bērna tiesībām tikt uzklaustātam.

²⁰ Turpat, Vispārējais komentārs Nr. 8 (2006) par bērna tiesībām uz aizsardzību pret miesas sodiem un citiem nežēlīgiem vai pazemojošiem soda veidiem.

disciplinārsodiem un agresiju, tostarp agresiju kibervidē, kas aizvien biežāk tiek atzīta kā iezīme, kas arvien vairāk ietekmē izglītojamo, jo īpaši bērnu, dzīvi.

52. Iekļaujoša izglītība nozīmē, ka ir jāatzīst personu ar invaliditāti tiesības dzīvot kopienā un tikt iekļautām un līdzdarboties kopienā (19. pants). Tiek prasīts arī atzīt personu ar invaliditāti vienlīdzīgas tiesības uz ģimenes dzīvi vai, ja tas neizdodas, uz alternatīvu aprūpi kopienas vidē (23. pants). Bērniem, kas atrodas dalībvalsts aprūpē un kas dzīvo, piemēram, audžuģimenē vai aprūpes namos, ir jānodrošina tiesības uz iekļaujošu izglītību un tiesības pārsūdzēt dalībvalsts lēmumus, kas liedz viņiem tiesības uz iekļaujošu izglītību. Pārāk daudz personu ar invaliditāti dzīvo ilgstošas aprūpes institūcijās, tām nav pieejami vietējās kopienas sniegtie pakalpojumi, tostarp izglītība, saskaņā ar šo personu tiesībām – tostarp uz ģimenes dzīvi, dzīvi sabiedrībā, biedrošanās brīvību, aizsardzību no vardarbības un tiesas pieejamību. Iekļaujošas izglītības ieviešanai vietējā kopienā ir jānotiek vienlaikus ar stratēģisku apņemšanos izbeigt praksi, ka personas ar invaliditāti tiek ievietotas iestādēs (sk. turpmāk 66. punktu). Dalībvalstīm jāņem vērā, kāda nozīme ir tam, ka tiesību uz iekļaujošu izglītību īstenošana ietekmēs visām personām ar invaliditāti nepieciešamo prasmju un kompetenču veidošanu, lai šīs personas varētu piedalīties savas vietējās kopienas dzīvē, gūt no tās labumu un dot savu pienesumu.

53. Lai iekļaujoša izglītība tiktu efektīvi īstenota, ir jānodrošina, lai personas ar invaliditāti varētu patstāvīgi individuāli pārvietoties (20. pants). Ja transports nav tūlītēji pieejams un ja nav personīgo asistentu, kas palīdz nokļūt līdz izglītības iestādei, personām ar invaliditāti, jo īpaši neredzīgajiem un personām ar redzes traucējumiem, ir jānodrošina pienācīga apmācība pārvietošanās prasmju apguvei, lai veicinātu lielāku patstāvību. Dalībvalstīm jānodrošina personām ar invaliditāti iespēja iegādāties pārvietošanās palīg līdzekļus un aprīkojumu par pieejamām cenām.

54. Lai būtu iespējams gūt pilnīgu labumu no izglītības, būtiski ir īstenot personu ar invaliditāti tiesības uz visaugstāko iespējamo veselības līmeni bez diskriminācijas (25. pants). Spēja apmeklēt izglītības vidi un efektīvi mācīties tiek būtiski negatīvi ietekmēta, ja nav pieejami veselības pakalpojumi vai atbilstoša ārstēšana un aprūpe. Ņemot vērā dzimumu aspektu, dalībvalstīm jāizstrādā veselības, higiēnas un uztura programmas, kas tiek integrētas izglītības pakalpojumos un ļauj pastāvīgi uzraudzīt visas ar veselību saistītās vajadzības. Šīs programmas jāizstrādā, pamatojoties uz universālā dizaina un pieejamības principiem, jānodrošina regulāri skolas medmāsas apmeklējumi un skrīninga izmeklējumi un jāveido partnerattiecības ar kopienas. Personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem un pieejamos formātos ir jānodrošina vecumam atbilstoša, vispusīga un iekļaujoša apmācība par dzimumdzīvi, pamatojoties uz zinātniskiem pierādījumiem un cilvēktiesību standartiem.

55. Dalībvalstīm ir jāīsteno efektīvi pasākumi, lai sniegtu adaptācijas un rehabilitācijas pakalpojumus izglītības sistēmas ietvaros, tostarp veselības aprūpes, nodarbinātības, fiziskos, sociālos, konsultāciju un citus pakalpojumus (26. pants). Šādus pakalpojumus ir jāsāk sniegt iespējami agrīnākā posmā, tie jāsniedz, pamatojoties uz izglītojamā stipro pušu starpdisciplināro vērtējumu, un jāatbalsta maksimāla patstāvība, autonomija, cieņa, pilnīga fiziskā, garīgā, sociālā un darba spēja, kā arī iekļaušana un līdzdalība visos dzīves aspektos. Komiteja uzsver, cik svarīgi ir atbalstīt vietējā kopienā pieejamu rehabilitācijas pakalpojumu attīstību, kas risina agrīnas identifikācijas problēmu un veicina vienaudžu atbalstu.

56. Kvalitatīvai iekļaujošai izglītībai ir jābūt tādai, lai persona ar invaliditāti tiktu sagatavota darba dzīvei, iegūstot zināšanas, prasmes un pārlicību, kas nepieciešama, lai piedalītos atklātā darba tirgū un atvērtā, iekļaujošā un pieejamā darba vidē (27. pants).

57. Pilnīgu līdzdalību politiskajā un sabiedriskajā dzīvē veicina, īstenojot tiesības uz iekļaujošu izglītību. Visiem izglītojamajiem paredzētajā izglītības programmā ir jāiekļauj tēma par pilsonību un pašizstāvības un sevis pārstāvības prasmi kā pamatveidu, lai piedalītos politiskajos un sociālajos procesos. Līdzdalība valsts pārvaldē ietver izglītojamo organizāciju, piemēram, studentu apvienību, veidošanu un līdzdalību tajās, un dalībvalstīm jāveicina tādas vides radīšana, kurā personas ar invaliditāti var veidot, pievienoties un efektīvi un pilnīgi

piedalīties šādās izglītojamo organizācijās, izmantojot dažādas saziņas formas un izvēlēto valodu (29. pants).

58. Dalībvalstīm ir jānovērš šķēršļi un jāveicina iekļaujošu iespēju pieejamība personām ar invaliditāti, lai tās varētu vienlīdzīgi ar citiem piedalīties skolas rīkotajos spēļu, atpūtas un sporta pasākumos un fakultatīvās nodarbībās, tostarp citās izglītības vidēs (30. pants).²¹ Izglītības vidē ir jāizstrādā atbilstoši pasākumi, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu piekļuves iespējas kultūras dzīvei un lai izstrādātu un izmantotu viņu radošo, māksliniecisko un intelektuālo potenciālu ne tikai viņu pašu labumam, bet arī sabiedrības bagātināšanai. Īstenojot šos pasākumus, ir jānodrošina, ka tiek atzīta personu ar invaliditāti konkrētā kultūras un valodas identitāte, tostarp zīmju valodas un nedzirdīgo kultūra.

V. Īstenošana valsts līmenī

59. Komiteja ir identificējusi vairākus izaicinājumus, ar ko dalībvalstis saskaras, īstenojot 24. pantu. Lai īstenotu un stiprinātu iekļaujošas izglītības sistēmu visām personām ar invaliditāti, valsts līmenī ir jārisina šādi pasākumi.

60. Izglītības ministrijai ir jāuzņemas atbildība par visu līmeņu izglītību personām ar invaliditāti, kā arī par pārējo personu izglītību. Daudzās valstīs personu ar invaliditāti izglītības jautājumu šobrīd nenozīmīgi skata labklājības vai veselības ministrijas, kā rezultātā tas nav iekļauts vispārējās plūsmas izglītības likumos, politikā, plānošanā un resursu sadalē, personu ar invaliditāti izglītībā ir zems ieguldījumu līmenis uz vienu iedzīvotāju, nav vispārēju un saskaņotu struktūru iekļaujošas izglītības atbalstam, nav integrētas datu vākšanas par uzņemšanu, noturēšanu un sasniegumiem, un nav izstrādāta iekļaujoša pedagogu izglītība. Dalībvalstīm ir steidzami jārikojas, lai izglītojamo ar invaliditāti izglītība būtu izglītības ministrijas kompetence.

61. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka visa valsts pārvalde visaptverošā veidā un visos sektoros apņemas veidot iekļaujošu izglītību. Iekļaujošu izglītību nevar īstenot izglītības ministrija viena pati. Visām attiecīgajām ministrijām un komisijām, kas atbild par Konvencijas pantiem, kuros noteiktas materiālās tiesību normas, ir jāveicina un jāsaņemas sava izpratne par to, kāda ietekme ir iekļaujošai izglītībai, lai veidotu integrētu pieeju un kopīgi strādātu vienotas darba kārtības virzienā. Lai stiprinātu šo apņemšanos, visām iesaistītajām ministrijām ir jāizstrādā pārskatatbildības pasākumi. Jāveido arī partnerattiecības ar pakalpojumu sniedzējiem, organizācijām, kas pārstāv personas ar invaliditāti, plašsaziņas līdzekļiem, pilsoniskās sabiedrības organizācijām, pašvaldībām, studentu asociācijām un federācijām, universitātēm un pedagogu izglītības koledžām.

62. Dalībvalstīm visos līmeņos ir jāīsteno vai jāievieš tiesību akti, pamatojoties uz cilvēktiesību modeli invaliditātes jomā, kas pilnībā atbilst 24. pantam. Komiteja atgādina, ka 4. panta 5. punktā noteikta prasība federatīvajām valstīm nodrošināt to, ka 24. panta noteikumi tiek piemēroti visās šādās dalībvalsts daļās bez jebkādiem ierobežojumiem vai izņēmumiem.

63. Ir jāīsteno vispusīgs un saskaņots likumdošanas un politikas kopums attiecībā uz iekļaujošu izglītību, kā arī jānosaka skaidrs un pienācīgs laikposms tā īstenošanai un sankcijas par pārkāpumiem. Šādam kopumam ir jārisina jautājumi par elastīgumu, daudzveidību un vienlīdzību visās izglītības iestādēs, kurās mācās visi izglītojamie, un jāidentificē atbildības jomas visos valsts pārvaldes līmeņos. Tajā ietverami šādi galvenie elementi:

- a) atbilstība starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem;

²¹ Turpat, Vispārējais komentārs Nr. 17 (2013) par bērna tiesībām uz atpūtu, brīvo laiku, spēlēšanos, atpūtas darbībām, kultūras dzīvi un mākslu.

b) skaidra jēdziena "iekļaušana" definīcija un konkrēti mērķi, kas jāasniedz visos izglītības līmeņos. Iekļaušanas principi un prakse ir jāuzskata par reformas neatņemamu sastāvdaļu, nevis tikai par papildprogrammu;

c) pamattiesības uz iekļaujošu izglītību kā tiesību aktu kopuma galvenais elements. Piemēram, jāatceļ tādi noteikumi, kuros noteiktas izglītojamo kategorijas tiek definētas kā "neapmācāmas";

d) garantija, ka izglītojamajiem ar/bez invaliditātes ir vienādas tiesības saņemt iekļaujošas mācīšanās iespējas vispārīgās izglītības sistēmā un ka atsevišķiem izglītojamajiem ir tiesības saņemt nepieciešamos atbalsta pakalpojumus visos līmeņos;

e) prasība, lai visas jaunās skolas tiktu projektētas un būvētas saskaņā ar universālā dizaina principu, ievērojot pieejamības standartus, kā arī lai tiktu noteikts laika grafiks esošo skolu pielāgošanai saskaņā ar Komitejas Vispārējo komentāru Nr. 2. Tiek mudināts izmantot publisko iepirkumu šā elementa īstenošanai;

f) vispusīgu kvalitātes standartu ieviešana iekļaujošas izglītības jomā, kā arī invaliditāti iekļaujoši uzraudzības mehānismi, kas izseko īstenošanas gaitu visos līmeņos un nodrošina, ka tiek īstenotas politiskās nostādnes un programmas un to izpildei sniegti nepieciešamie ieguldījumi;

g) pieejamu uzraudzības mehānismu ieviešana, lai nodrošinātu politikas īstenošanu un nepieciešamo ieguldījumu sniegšanu;

h) atziņa, ka nepieciešami saprātīgi pielāgojumi, lai nodrošinātu iekļaušanu, pamatojoties uz cilvēktiesību standartiem, nevis uz resursu efektīvu izmantošanu, kā arī sankcijas par saprātīga pielāgojuma nenodrošināšanu;

i) skaidra nostādne visos tiesību aktos, kas iespējami var ietekmēt iekļaujošas izglītības jomu, ka iekļaušana ir konkrēts mērķis;

j) saskanīgs agrīnas identifikācijas, novērtēšanas un atbalsta kopums, kas nepieciešams, lai personas ar invaliditāti būtu veiksmīgas iekļaujošā mācību vidē;

k) pienākums vietējām pašvaldības iestādēm iekļaujošā vidē un klasēs visiem izglītojamajiem, tostarp personām ar invaliditāti, plānot un nodrošināt pieejamus komunikācijas veidus, formātus un līdzekļus, tostarp piemērotākajās valodās;

l) tiesību akti, lai garantētu visām personām ar invaliditāti, tostarp bērniem ar invaliditāti, tiesības izglītības sistēmā tikt uzklautiem un to, ka viņu viedoklis tiek pienācīgi ņemts vērā, tostarp ar skolas padomes, reglamentējošo struktūru, pašvaldību un valsts pārvaldes iestāžu starpniecību, kā arī mehānismus, ar kuru starpniecību vērst prasību par lēmumiem saistībā ar izglītību un pārsūdzēt tos;

m) partnerattiecību veidošana ar visām ieinteresētajām personām, tostarp personām ar invaliditāti ar to pārstāvošo organizāciju starpniecību, dažādām aģentūrām, attīstības organizācijām, nevalstiskajām organizācijām un vecākiem vai aprūpētājiem, un to koordinēšana.

64. Tiesību akti jāpapildina ar izglītības nozares plānu, kas izstrādāts, konsultējoties ar organizācijām, kas pārstāv personas ar invaliditāti, tostarp bērnus ar invaliditāti, šajā plānā sīkāk formulējot iekļaujošas izglītības sistēmas īstenošanas procesu. Tajā jāietver laika grafiks un izmērāmi mērķi, tostarp pasākumi, kas nodrošina saskanību. Plāna vajadzībām jābūt zināmai vispusīgai pašreizējā stāvokļa analīzei iekļaujošas izglītības jomā, ko ņem kā pamatu, lai noteiktu, kāda ir virzība, tostarp iegūtu datus, piemēram, tādās jomās kā kārtējā perioda budžeta piešķirumi, datu vākšanas metožu kvalitāte, cik daudz ir bērnu ar invaliditāti, kas neapmeklē skolu, problēmas un šķēršļi, spēkā esošie tiesību akti un politika, kādas ir personu ar invaliditāti, ģimeņu un dalībvalsts galvenās raizes.

65. Dalībvalstīm ir jāievieš neatkarīgi, efektīvi, pieejami, pārredzami, droši un piemērojami sūdzību iesniegšanas mehānismi un tiesiskās aizsardzības līdzekļi, ja ir tiesību uz izglītību pārkāpumi. Jānodrošina, ka personām ar invaliditāti ir pieejama tiesu sistēma, kas izprot, kā strādāt ar personām ar invaliditāti, un spēj risināt ar invaliditāti saistītās prasības. Dalībvalstīm

ir arī jānodrošina, ka informācija par tiesībām uz izglītību un par to, kā apstrīdēt šo tiesību liegšanu vai pārkāpšanu, tiek plaši izplatīta un publiskota personām ar invaliditāti, iesaistot attiecīgās pārstāvošās organizācijas.

66. Iekļaujoša izglītība nav saderīga ar institucionalizāciju. Dalībvalstīm ir jāiesaistās labi plānotā un strukturētā personu ar invaliditāti deinstitucionalizācijas procesā. Šajā procesā ir jārisina šādi jautājumi: vadīt pāreju, nosakot definētu pārejas laika grafiku; tiesību aktos noteikt prasību attīstīt pakalpojumu sniegšanu vietējās kopienas līmenī; pārvirzīt līdzekļus un ieviest daudznazaru satvaru, lai atbalstītu un stiprinātu pakalpojumus vietējas kopienas līmenī; sniegt atbalstu ģimenēm; sadarboties un konsultēties ar organizācijām, kas pārstāv personas ar invaliditāti, tostarp bērnus ar invaliditāti, kā arī ar vecākiem un aprūpētājiem. Kamēr deinstitucionalizācijas process nav vēl pabeigts, personām, kas atrodas institucionālās aprūpes vidē, nekavējoties jānodrošina piekļuve iekļaujošai izglītībai, sasaistot šīs personas ar iekļaujošu akadēmisko iestādi vietējā kopienā.

67. Bērniem ar invaliditāti īpaši vērtīgi var būt agrīnā bērnībā veikti iejaukšanās pasākumi, lai stiprinātu viņu spēju gūt labumu no izglītības un veicinātu viņu uzņemšanu skolā un tās apmeklēšanu. Īstenojot šos iejaukšanās pasākumus, ir jāgarantē cieņpilna attieksme un bērna autonomija. Saskaņā ar Ilgtspējīgas attīstības programmu 2030. gadam, tostarp ilgtspējīgas attīstības 4. mērķi, dalībvalstis tiek mudinātas nodrošināt pieejamu kvalitatīvu attīstību agrīnā bērnībā, aprūpi un pirmsskolas izglītību, kā arī sniegt atbalstu un apmācību mazu bērnu ar invaliditāti vecākiem un aprūpētājiem. Ja bērni ar invaliditāti tiek identificēti un atbalstīti jau no pašas mazotnes, viņiem ir lielākas iespējas plūstoši pāriet uz iekļaujošas pirmsskolas un pamatskolas izglītības vidi. Dalībvalstīm ir jānodrošina visu attiecīgo ministriju, iestāžu, struktūru, personas ar invaliditāti pārstāvošo organizāciju un nevalstisko partneru koordinācija.

68. Saskaņā ar 31. pantu dalībvalstis apņemas vākt atbilstoši apkopotus datus, lai formulētu politiskās nostādnes, plānus un programmas, kas nepieciešamas 24. pantā noteikto saistību izpildei. Dalībvalstīm ir jāīsteno pasākumi, lai risinātu jautājumus, ka trūkst precīzu datu par to, cik daudz ir personu ar dažādu veidu traucējumiem, kā arī nav pietiekami kvalitatīvu pētījumu un datu par izglītības pieejamību, tās pastāvību un progresu izglītībā, saprātīga pielāgojuma nodrošināšanu un ar to saistītajiem rezultātiem. Izmantojot tautas skaitīšanas datus, apsekojumus un administratīvos datus, tostarp izglītības vadības informācijas sistēmas datus, ir jāapkopo informācija par izglītojamajiem ar invaliditāti, tostarp tiem, kas joprojām dzīvo institucionālajā vidē. Dalībvalstīm arī jāiegūst apkopoti dati un pierādījumi par šķēršļiem, kas liedz personām ar invaliditāti piekļuvi iekļaujošai izglītībai un palikšanu un sekmju gūšanu šajā sistēmā, lai varētu efektīvi rīkoties un nojaukt šos šķēršļus. Jāpieņem stratēģijas, lai pārvarētu problēmu, ka personas ar invaliditāti netiek iekļautas standartizētajos kvantitatīvo un kvalitatīvo datu vākšanas mehānismos, tostarp, ja tas notiek tāpēc, ka vecāki nelabprāt atzīst bērna ar invaliditāti esamību, bērna dzimšana netiek reģistrēta un institūcijās bērns nav zināms.

69. Dalībvalstīm ir jāpiešķir pietiekami finanšu resursi un cilvēkresursi visā izglītības sektora plāna un starpnozaru plānu izstrādes procesā, lai nodrošinātu, ka iekļaujoša izglītība tiek īstenota saskaņā ar pakāpeniskas īstenošanas principu. Dalībvalstīm ir jāveic savu pārvaldības sistēmu un finanšu mehānismu reforma, lai nodrošinātu tiesības uz izglītību visām personām ar invaliditāti. Tām arī jāpiešķir budžets, izmantojot mehānismus, kas pieejami saskaņā ar publiskā iepirkuma procedūrām un partnerattiecībām ar privāto sektoru. Šie piešķirumi ir jāsadala pa prioritātēm, tostarp nodrošinot pietiekamus resursus tam, lai esošās izglītības iestādes savlaicīgi padarītu pieejamas, investējot iekļaujošā pedagogu izglītībā, padarot pieejamus saprātīgus pielāgojumus, nodrošinot pieejamu transportu uz skolu, padarot pieejamas atbilstošas un pieejamas mācību grāmatas, mācīšanas un mācīšanās materiālus, nodrošinot atbalsta tehnoloģijas un zīmju valodu un īstenojot informētības veicināšanas iniciatīvas, lai risinātu sociālo aizspriedumu un diskriminācijas problēmu, jo īpaši agresiju izglītības iestādēs.

70. Komiteja mudina dalībvalstis pārnest resursus no nošķirtās vides uz iekļaujošo vidi. Dalībvalstīm jāizstrādā finansēšanas modelis, saskaņā ar kuru tiek piešķirti resursi un stimuli iekļaujošas izglītības videi, lai nodrošinātu nepieciešamo atbalstu personām ar invaliditāti. Atbilstošāko finansēšanas pieeju noteiks galvenokārt tas, kāda ir esošā izglītības vide un kādas prasības izvirza potenciālie izglītojamie ar invaliditāti, kurus šī vide ietekmē.

71. Ir jāierosina visu pirmsskolas, pamatskolas, vidusskolas, augstākās un profesionālās izglītības līmeņa pedagogu apmācība, lai sniegtu viņiem galvenās kompetences un vērtības, kas nepieciešamas darbam iekļaujošas izglītības vidē. Šajā procesā ir jāpielāgo gan sākotnējā apmācība, gan kvalifikācijas celšana, lai iespējami īsākā laikā sasniegtu pienācīgu prasmju līmeni, kas veicinātu pāreju uz iekļaujošas izglītības sistēmu. Visiem pedagogiem ir jānodrošina specializētas vienības/moduļi, lai sagatavotu viņus darbam iekļaujošā vidē, kā arī praktiskā eksperimentālā mācību vide, kur viņi var veidot savas prasmes un pārliecību risināt problēmas, saskaroties ar dažādiem ar iekļaušanu saistītiem izaicinājumiem. Jāizstrādā pedagogu izglītības galvenais saturs tā, lai tiktu veidota pamatizpratne par cilvēku dažādību, izaugsmi un attīstību, cilvēktiesību modeli invaliditātes jomā un iekļaujošu pedagoģiju, kas ļauj pedagogiem identificēt izglītojamo funkcionālās spējas (stiprās puses, spējas un mācīšanās stilus), lai nodrošinātu viņu līdzdalību iekļaujošas izglītības vidē. Pedagogu izglītībā jāiekļauj mācības par atbilstīgu pastiprinošo un alternatīvo komunikācijas veidu, līdzekļu un formātu izmantošanu, piemēram, Braila rakstu, lielāku druku, pieejamu multividi, vieglo valodu, zīmju valodu un nedzirdīgo kultūru, izglītošanas paņēmieniem un materiāliem, ko izmanto personu ar invaliditāti atbalstam. Turklāt pedagogiem nepieciešamas praktiskas vadlīnijas un atbalsts tostarp šādos jautājumos: individualizētu norādījumu sniegšanā; kā mācīt vienu saturu, izmantojot dažādas mācību metodes, lai reaģētu uz katras personas mācīšanās stilu un individuālajām spējām; kā izstrādāt un izmantot individuālos apmācības plānus īpašu mācību prasību nodrošināšanai; ievads pedagoģijā, kas koncentrējas uz izglītojamā apmācības mērķiem.

72. Iekļaujošas izglītības nodrošināšanai ir nepieciešama atbalsta un resursu sistēma pedagogiem, kas strādā visu līmeņu izglītības iestādēs. Šāda sistēma var ietvert sadarbību starp apkaimē esošajām izglītības iestādēm, tostarp universitātēm, tādējādi veicinot praktisko sadarbību, tostarp pedagogu apmācību, izpētes grupas, kopīgus izglītojamo novērtēšanas procesus, vienaudžu atbalsta un apmaiņas vizītes, kā arī partnerattiecības ar pilsonisko sabiedrību. Izglītojamo ar invaliditāti vecāki un aprūpētāji attiecīgā gadījumā var kļūt par partneriem, izstrādājot un īstenojot mācību programmas, tostarp individuālos izglītības plānus. Viņiem var būt liela nozīme, konsultējot un atbalstot pedagogus par atbalsta sniegšanu atsevišķiem izglītojamajiem, taču tas nekādā gadījumā nevar būt priekšnoteikums tam, lai personu uzņemtu izglītības sistēmā. Dalībvalstīm jāizmanto visi iespējamie pedagogu atbalsta resursi, tostarp organizācijas, kas pārstāv personas ar invaliditāti, izglītojamie ar invaliditāti un vietējās kopienas locekļi, kas var sniegt būtisku ieguldījumu vienaudžu darbuzzināšanas, partnerattiecību un problēmu risināšanas veidā. Ar savu iesaistīšanos viņi sniedz papildu resursu klasē un veido saikni ar vietējām kopienām, tādējādi nojaucot šķēršļus un palīdzot pedagogiem vairāk un ar lielāku uzmanību reaģēt uz izglītojamo ar invaliditāti stiprajām pusēm un vajadzībām.

73. Iestādēm visos līmeņos ir jābūt spējai, ir jāaņem un jābūt resursiem īstenot tiesību aktus, politiskās nostādnes un programmas, lai nodrošinātu iekļaujošu izglītību. Dalībvalstīm ir jānodrošina apmācības sniegšana un tās pilnveidošana, lai attiecīgās iestādes būtu informētas par saviem pienākumiem saskaņā ar likumu un lai palielinātu iestāžu izpratni par personu ar invaliditāti tiesībām. Lai īstenotu politiskās nostādnes un praksi iekļaujošas izglītības jomā, ir nepieciešamas tostarp šādas prasmes, zināšanas un izpratne: jāsaprot tiesību uz iekļaujošu izglītību koncepcija un tās mērķi, jābūt zināšanām par attiecīgajiem starptautiskajiem un valsts tiesību aktiem un politiskajām nostādnēm, jāpilnveido vietējie iekļaujošas izglītības plāni, jāsadarbojas un jāveido partnerattiecības ar vietējām izglītības

iestādēm, tās jāatbalsta, jāsniedz vadlīnijas un jāuzrauga, jāveic uzraudzība un novērtēšana.

74. Kvalitatīvas iekļaujošas izglītības nodrošināšanai ir jāizstrādā izglītojamo progresu novērtēšanas un uzraudzības metodes, ar kurām izvērtē, ar kādiem šķēršļiem saskaras izglītojamie ar invaliditāti. Tradicionālās vērtēšanas sistēmas, kas izmanto standartizēto sekmju testu atzīmes kā vienīgo rādītāju, kas liecina gan par izglītojamo, gan skolas panākumiem, var nostādīt izglītojamos ar invaliditāti neizdevīgā stāvoklī. Uzsvars jāliek uz personas individuālo progresu plašāku mērķu sasniegšanai. Izmantojot atbilstošu mācību metodiku, atbalstu un pielāgojumus, visas izglītības programmas var pielāgot tā, lai tiktu izpildītas visu izglītojamo vajadzības, tostarp izglītojamo ar invaliditāti vajadzības. Iekļaujošas izglītojamo vērtēšanas sistēmas var pastiprināt ar individuāla atbalsta sistēmas starpniecību.

75. Saskaņā ar 33. pantu un lai novērtētu progresu, kā tiek īstenotas tiesības uz izglītību, izveidojot iekļaujošas izglītības sistēmu, dalībvalstīm ir jāizstrādā uzraudzības sistēma, nosakot strukturālos, procesa un rezultāta rādītājus, un katram rādītājam saskaņā ar ilgtspējīgas attīstības 4. mērķi ir jānosaka kritēriji un mērķvērtības.²² Rādītāju noteikšanai un datu un statistikas datu vākšanai jāiesaista personas ar invaliditāti ar tās pārstāvošo organizāciju starpniecību. Ar strukturālajiem rādītājiem jāvērtē iekļaujošas izglītības šķēršļi, nevis tikai jāvāc dati, kas apkopoti sadalījumā pēc traucējuma veida. Procesu rādītāji, piemēram, fiziskās vides pieejamības izmaiņas, izglītības programmas pielāgojumi vai pedagogu apmācība, dos iespēju uzraudzīt pārveidošanas gaitu. Ir arī jānosaka rezultāta rādītāji, piemēram, cik procentuāli daudz izglītojamo ar invaliditāti, kas mācījušies iekļaujošā mācību vidē, ir ieguvuši oficiālos skolas beigšanas sertifikātus vai diplomus vai cik procentuāli daudz izglītojamo ar invaliditāti ir uzņemti vidusskolā. Dalībvalstīm arī jāizvērtē iespēja izvērtēt izglītības kvalitāti, piemēram, izmantojot *UNESCO* ieteiktos piecus aspektus, proti, tiesību ievērošana, vienlīdzība, samērīgums, piemērotība, efektivitāte un iedarbīgums. Var izvērtēt arī pozitīvu rīcības pasākumu, piemēram, kvotu vai stimulu, pārraudzību.

76. Komiteja atzīmē, ka daudzās valstīs palielinās privātā sektora izglītība. Dalībvalstīm ir jāatzīst, ka tiesības uz iekļaujošu izglītību attiecas uz visu izglītību, nevis tikai uz izglītību, ko nodrošina valsts iestādes. Dalībvalstīm ir jāpieņem pasākumi, kas aizsargā pret tiesību pārkāpumiem no trešo personu puses, tostarp uzņēmējdarbības sektora. Attiecībā uz tiesībām uz izglītību šiem pasākumiem ir jānodrošina pienākums garantēt iekļaujošas izglītības sniegšanu, un, ja nepieciešams, tie ietver tiesību aktus un noteikumus, uzraudzību, pārraudzību un politisko nostādņu piemērošanu, lai noteiktu regulējumu, kā uzņēmumi var ietekmēt personu ar invaliditāti tiesību efektīvu īstenošanu un izmantošanu. Izglītības iestādes, tostarp privātās izglītības iestādes un uzņēmumi, nedrīkstēt iekasēt papildu maksu par piekļuves un/vai saprātīgu pielāgojumu integrēšanu.

²² Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Human Rights Indicators: a Guide to Measurement and Implementation* (New York and Geneva, 2012).